

Montserrat Manén i Folch, records vius

Text > **DAVID PAGÈS I CASSÚ**, escriptor i professor

Montserrat Manén Folch (Barcelona, 1942) és neta de l'escriptor Josep M. Folch i Torres. Estudià geologia a la Universitat de Barcelona (UB). El 1965 es va casar amb Joan Serrat, amb qui ha tingut quatre fills. L'exercici de la docència la portà al Pla de l'Estany, a Banyoles, el curs 1973-1974. De llavors ençà ha treballat de manera continuada com a professora de ciències naturals i geologia. Primer, a Girona, a l'Institut Jaume Vicens Vives, i després, durant vint-i-tres anys (i fins a la jubilació), a l'Institut Salvador Espriu, a Salt, població on resideix i on ha col·laborat amb diferents entitats. Del 2004 al 2013 va ser presidenta de Càritas Salt. L'Ajuntament de la població li va concedir el premi Tres de Març (2019). En aquesta entrevista parlem del seu avi, l'escriptor Josep M. Folch i Torres, i també del seu besoncle Joaquim, Joaquim Folch i Torres, que va conèixer i tractar els últims anys de les seves vides i que excel·liren, respectivament, en els camps de les lletres i de l'art i la museologia. Ens comenta, en iniciar l'entrevista, que la seva preferència és que usem el tractament de *tu*. Així ho fem.

>> Montserrat Manén i Folch. (Foto: MARTÍ ARTALEJO)

Els lligams dels Folch i Torres, tant dels ascendents com dels descendents, amb les comarques gironines són molts i molt estrets.

Sí, la mare dels Folch i Torres, la senyora Lluïsa, era de Maçanet de la Selva, i tota la seva ascendència provenia de diferents pobles gironins. Que jo sàpiga, dels cinc germans Folch i Torres, en Joaquim és el que va establir més llaços amb Girona, sobretot amb l'Escala, on va viure i es va construir una casa, El Gavià, al mateix port de pescadors. Quant als descendents, som tants que només puc parlar de mi i del meu germà Ramon, músic i cantador especialitzat en la música tradicional, la cançó popular i el cant coral. Ell també viu a l'Escala.

La teva família i tu havíeu compartit llargues temporades amb l'avi matern, Josep M. Folch i Torres, durant l'època estival, a Palau de Plegamans. Quins records en tens?

A l'estiu hi havia força gent a casa dels avis, a Plegamans, perquè algunes de les filles i nets convivien a la mateixa casa de Can Folch. Els meus pares s'hi van construir, a prop, un habitatge, «la caseta», ja que érem molta colla, però cada tarda anàvem a veure'ls amb la mare i ens hi estàvem fins que el pare tornava de treballar. En guardo molts records: els jocs amb els cosins; la terrassa de pedres; el que deien «el teatre», al jardí (de fet, s'hi havien representat obres abans de la guerra); el camí dels ametllers... i l'avi, amb la seva americana blanca i el bastó, passejant o assegut a la seva butaca de vímet... Uns estius molt feliços.

Després de l'estiu de 1950, va venir a viure a casa vostra.

Sí. L'avi, després de la guerra, ja no va ser mai més el mateix. L'àvia es va morir l'any 1945, les filles s'havien anat casant i el fill petit, en Ramon, estu-

diava d'advocat. Estava molt sol, trist i cansat, i passava alguns dies amb les filles. A casa de la filla gran, la Maria Rosa, la meua mare, hi va venir a viure després de l'estiu de 1950 i és on es va morir el desembre d'aquell mateix any. Jo tenia vuit anys.

Amb quins adjectius descriuries el Josep M. Folch i Torres que vas conèixer?

Era l'avi. Un avi de setanta anys, que llavors vèiem molt vellet. Feia molt de respecte, tot i que mai ens va renyar ni ens va aixecar la veu. Li fèiem «l'amistat», el petó a la mà de bon dia, bona nit o per saludar-lo. Quan parlava, tots callàvem i l'escoltàvem. El recordo a estones mig somrient. També, al Teatre Romea, on, uns anys abans de la seva mort, es van tornar a representar *Els Pastorets* i *La Ventafocs* en català. Érem amb ell en una llotja. Ens feia il·lusió i alhora por que els dimonis vinguessin a saludar-lo.

>> Montserrat Manén. (Foto: MARTÍ ARTALEJO)

>> Josep M. Folch i Torres amb vint-i-nou anys. (Foto: ARXIU-MUSEU DE LA FUNDACIÓ FOLCH I TORRES)

La seva mort et degué impactar molt...

Sí. Mentre sopàvem li va caure la forquilla, es va tacar i va fer una ganyota estranya (amb la germana que tenia al costat ens vam mirar sorpreses), i la meva mare de seguida va córrer. Van ser tres dies de molt de tràfec, a casa. Molta gent i corredisses. Quan es va morir (el meu primer mort), em va estranyar que anés vestit de frare (de franciscà) i em va impressionar que vinguessin a fer-li una mascareta de guix de la cara. Llavors sí que, per això i també per la cua de gent (quasi tota una illa de cases del carrer de Provença) que venia per signar el llibre que es va posar a la porteria de casa per si algú hi volia escriure algunes paraules, els germans i els cosins més grandets vam agafar consciència que l'avi «era una persona important». Tinc el record de nosaltres, al sofà, llegint algunes d'aquestes signatures en diferents llibres, que desgraciadament s'han perdut.

Els Pastorets tenen més de cent anys, però ja són indissociables de les celebracions nadalenques que es fan a moltes poblacions de Catalunya... Quin n'és el secret?

Com en tot el que va escriure l'avi per a infants i joves, un català correcte però planer i entenedor, uns personatges molt naturals, bons diàlegs i també la capacitat de saber combinar els moments d'emoció i de por amb un humor àgil que transforma aquestes sensacions en una rialla.

Fins a quin punt tenen vigència avui les seves novel·les i els valors que les impregnen?

L'avi creia que, en el fons, totes les persones tenen una mica de bondat, i que a la llarga aquesta qualitat sempre pot acabar guanyant. I sobretot que mai s'ha de fer servir la violència. El compromís el va demostrar amb la feina. No crec que aquests valors passin totalment de moda, encara que alguns els donin el nom de *bonisme*. Les seves novel·les i els seus escrits (com passa amb les obres de tots els autors) s'han de contextualitzar en el moment que s'escriuen. Algunes de les situacions o arguments ens poden semblar una mica passats de moda actualment,

però al mateix temps també són un testimoni d'uns costums i d'una manera de viure. Sempre caldrà una literatura, sobretot juvenil, en què la imaginació faci néixer aventures. I això, l'avi, a la seva època, ho va fer molt bé.

La seva aportació a la llengua catalana va ser realment important.

Això no es pot negar. Fins i tot els més antifolquitorristes que hi ha hagut ho reconeixen. Hem de pensar que durant molts anys en què el català no s'ensenyava a l'escola hi havia, en canvi, *En Patufet*, que arribava a tot arreu (va arribar a tenir un tiratge de seixanta mil exemplars setmanals), i després de la guerra va ser, a moltes llars, una de les poques revistes que es guardaven.

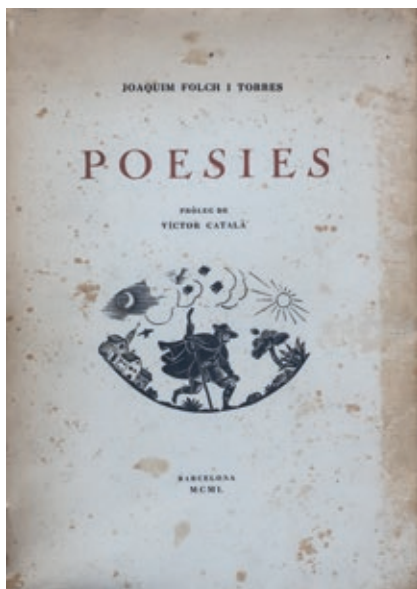
El teu avi era conegut i estimat a Salt.

Em va fer il·lusió, i fins i tot em va sorprendre, descobrir que a Salt era conegut i recordat. Poc o molt, jo tenia la sensació que el fenomen Folch i Torres era més cosa de Barcelona i el seu entorn. Hi vam anar a viure el setembre de 1978 i no esperava pas trobar-me que, a la revista *La Farga* del juny 1979, hi sortís una entrevista en la qual Pau Masó recordava els Pomells de Jovenut i, alhora, es reproduïa l'edicta de Primo de Rivera en què els prohibia. Salvador Sunyer em va explicar moltes coses. També em va agradar poder

parlar amb persones que havien actuat en *Els Pastorets*, *La Ventafocs* i fins i tot, per la festa major de 1964, en obres com *D'aquesta aigua no en beuré*. I que en guardessin fotografies amb il·lusió. L'any passat mateix, fent una xerrada a Les Bernardes sobre el centenari de *La Ventafocs*, Agnès Rigau, amb vuitanta-un anys, ens va recitar, de manera espontània, tot un fragment d'*Els Pastorets* (quan en Getsè explica com va vendre la seva ànima al diable). Tot això són vivències que he tingut, i això no té preu.

Precisament, Josep M. Folch i Torres tenia molta amistat amb el doctor Domènec Martí i Julià, que dona nom al Parc Hospitalari de Salt. D'alguna manera s'han retrobat...

Sí, és una casualitat i en vaig escriure un article per al número 308 de la revista *La Farga* (desembre de 2015). L'avi, de jove, havia estat de la secció juvenil d'Acció Catalana que presidia el doctor Martí i Julià, psiquiatre i reformador dels manicomis de Sant Boi i de Salt. Tot i la diferència d'edat, es van fer molt amics, compartien moltes idees i el va fer director de la revista *La Tralla*. Precisament, per algun d'aquests articles, el meu avi es va exiliar a Perpinyà (1906-1908) —de fet, va marxar uns quants dies abans del Nadal de 1905— i Martí i Julià li va donar molt suport.

>> Un volum de poesies de Joaquim Folch, amb pròleg de Victor Català. (Foto: ARXIU MONTSERRAT MANÉN I FOLCH)

>> Josep M. Folch i Torres a Plegamans, a casa seva, el 1948. (Foto: ARXIU MONTSERRAT MANÉN I FOLCH)

«A en Joaquim Folch i Torres sempre li vam dir *oncle*, encara que ho era de la meva mare. Les seves explicacions, sempre intercalades amb frases iròniques o de bon humor, eren com anar a teatre.»

El 7 de novembre d'enguany s'acompleix el seixantè aniversari de la mort d'un altre dels germans Folch i Torres: en Joaquim, escriptor, pintor, museòleg, historiador i crític d'art.

A en Joaquim Folch i Torres —l'oncle Quim, el de la cara gravada (havia tingut la verola)—, sempre li vam dir *oncle*, encara que ho era de la meva mare. Ell i la tia Orsina no van tenir fills, i potser per això va ser molt més petita la meva relació amb ell. Però venien alguna vegada a veure la mare a casa i el recordo explicant coses molt curioses i interessants. Per exemple, jo no sé quina edat tenia quan em vaig quedar embadalida escoltant les seves excursions pel Pirineu per cercar maredes

deus romàniques, o com s'arrencaven les pintures per poder traslladar-les al Museu d'Art... (com ha escrit molt bé Martí Gironell en el seu llibre *Strappo*). Les seves explicacions, sempre intercalades amb frases iròniques o de bon humor, eren com anar a teatre.

Tens cap record gironí de l'oncle Quim?

Sí. Un altre record viu que tinc d'ell va ser el d'una visita a les ruïnes d'Empúries, cap als anys cinquanta. Vam anar uns quants dies a l'Escala amb els pares i dos germans i ens en va fer una veritable visita guiada. Va ser tan viscuda, que sempre l'he recordada. L'estàtua d'Esculapi, els primers mosaics

>> Joaquim Folch i Torres a les excavacions d'Empúries. (Foto: ARXIU-MUSEU DE LA FUNDACIÓ FOLCH I TORRES)

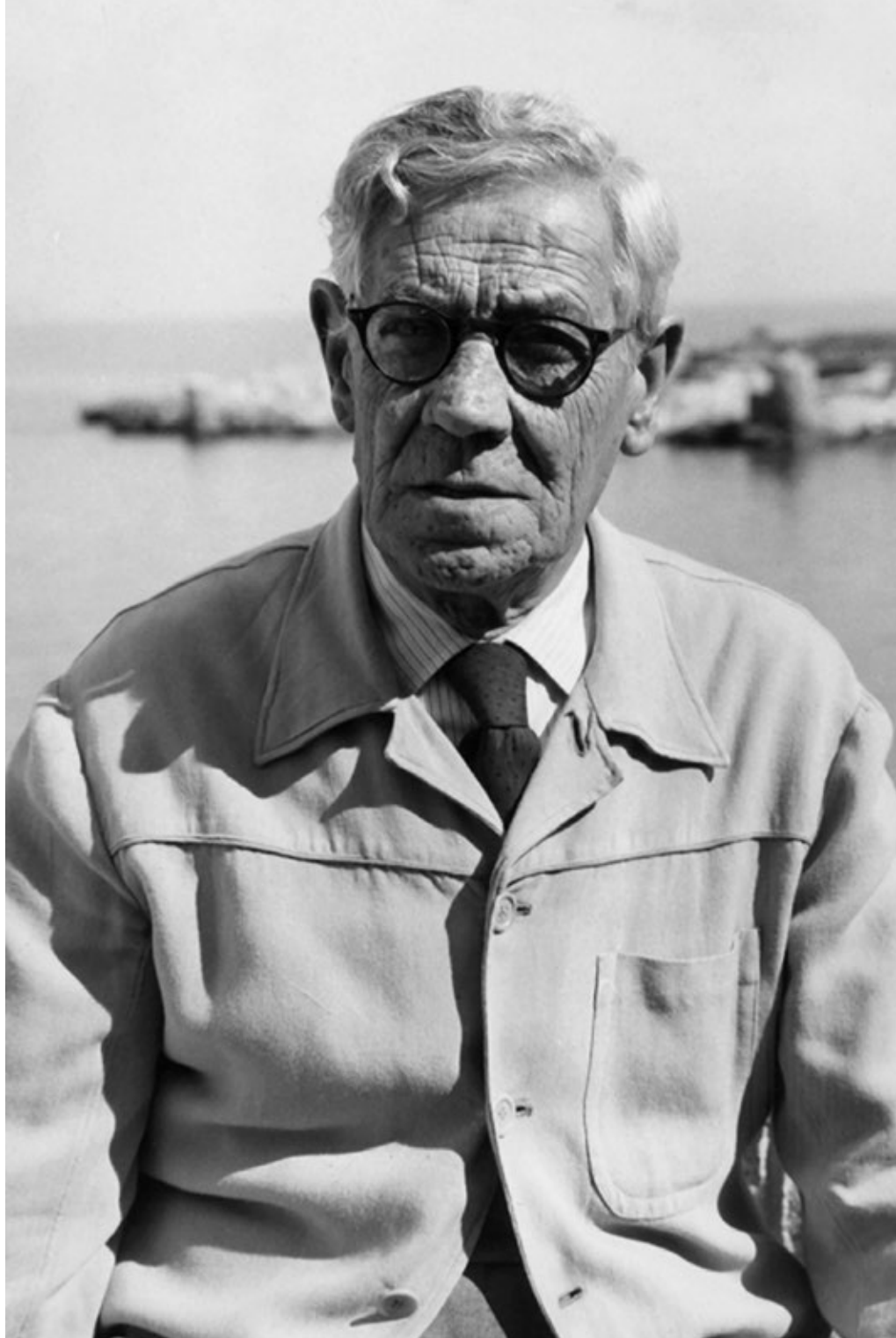
descoberts, la reconstrucció que ens feia de les ciutats gregues i romanes...

Va ser director general dels Museus d'Art de Barcelona (1920-1939). Des de la seva responsabilitat, va tenir un paper crucial, dues vegades, en la salvaguarda del patrimoni català: primer, amb la sortida del patrimoni romànic de les estades del Pirineu...

La seva aportació a l'art i a la museologia catalana és inqüestionable. Sí, va ser director general dels Museus d'Art de Barcelona (1920-1939) i secretari de la Junta de Museus en temps de la Mancomunitat i de la Generalitat Republicana (va ser destituït dels seus càrrecs en l'interval de la dictadura de Primo de Rivera). Des de la Junta va fer viable l'arrencada de les pintures murals romàniques del Pirineu, pilars de les actuals col·leccions del MNAC, i la constitució de les col·leccions que formen el Museu de Ceràmica. Són destacables, així mateix, les seves aportacions en l'organització moderna dels museus. Molts dels seus estudis van tenir un reconeixement internacional. En l'actualitat, la Biblioteca d'Art del MNAC en porta el nom.

I després, durant la Guerra Civil (1936-1939), va dirigir les operacions de protecció i salvament dels fons dels museus, una part dels quals es va enviar a París, on s'organitzà una gran exposició sobre l'art medieval català.

Crec que, per a tot el tema de la preservació del patrimoni artístic d'aquest període, val la pena llegir el magnífic (i ben documentat) llibre *L'exposició de París (1937)*, a càrrec de Joaquim Nadal i Farreras, recentment publicat; com també el de Santos M. Mateo Rusillo, *El Noè del patrimoni artístic català*. Joaquim Folch i Torres, amb un encàrrec de la Generalitat, va portar a França, passant per Olot, les principals obres dels fons dels museus per protegir-les de la Guerra Civil (tant dels revolucionaris com dels bombardeigs) i amb la idea que Catalunya participés en l'Exposició de París de 1937. Un cop finalitzada, ell es quedà, per motius de seguretat, a França, juntament amb les obres. Quan va poder, no el van deixar tornar amb les obres. Els vencedors se'n van atribuir la recuperació ells i a ell el van detenir.

>> Joaquim Folch i Torres a la terrassa de la casa El Gavià, amb la badia de l'Escala al fons. (Foto: ARXIU-MUSEU DE LA FUNDACIÓ FOLCH I TORRES)

El llibre *De viatge (1913-1914)*, editat el 2013 per la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona, ajuda molt a entendre què va ser el noucentisme.

Sí. Mercè Vidal i Jansà ha fet una bona tasca d'aplegar les cartes i els articles de Joaquim Folch i Torres enviats i publicats a *La Veu de Catalunya* amb motiu del viatge d'ampliació d'estudis que va fer per Europa. Va visitar, en tren, França, Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Alemanya, Àustria, Hongria, Suïssa i Itàlia. I hi va visitar museus, escoles d'art i biblioteques, tot observant pai-

satges, arquitectura, jardins... i tot ho explica amb unes descripcions magnífiques, acompanyades de reflexions en el més pur estil noucentista, tal com ell el vivia i tal com hi creia. La lectura d'aquest llibre, amb les seves cartes i articles, m'ha fet descobrir com era l'oncle Quim, i sí, entendre molt millor què va ser el noucentisme.

La seva vinculació amb la població de l'Escala va ser molt important. Fins i tot s'hi construï una casa, El Gavià.

Una sentència de 1942 el va condemnar a dotze anys de presó, una con-

>> Montserrat Manén. (Foto: MARTÍ ARTALEJO)

demna que li van commutar per tres anys de llibertat vigilada i set sense passaport. Quan va quedar fora de la vida activa, va ser quan es va construir la casa El Gavià, al mateix port de l'Escala. Era un dels seus llocs de «recés». La seva construcció és un exemple d'integració de l'arquitectura en el paisatge, pel seu aspecte de vaixell i amb finestres d'ull de bou. T'hi senties com si estiguessis a port, dins d'un vaixell. Actualment és la seu de l'Escola Municipal d'Arts Plàstiques i s'hi fan exposicions. L'oncle i la tia Orsina eren també clients habituals de

la Fonda de Ca la Neus. Vet aquí una curiositat: en un llibre recentment publicat per Montse Castaño s'explica l'amistat entre la família Ballester i els Folch i Torres, i com la idea de crear l'Hotel Nieves Mar va sortir de l'oncle, en una visita conjunta a l'Hotel Cap sa Sal de s'Agaró.

Joaquim Folch i Torres contragué una gran amistat amb Víctor Català, que li va prologar el llibre *Poesies*...

Va ser a l'Escala on va néixer aquesta amistat. Compartien la lectura de poemes en les tertúlies d'amics a la

casa d'El Gavià en aquells anys d'inactivitat professional, i, de fet, ella va ser qui el va animar a publicar el volum *Poesies*. Ell, finalment, hi va accedir, a canvi que ella n'escrivís el pròleg. És un recull de vuitanta poemes, la majoria escrits en aquest temps de recés, però també n'hi ha d'altres d'escrits en la seva joventut. Molts són dedicats a diferents amics o personalitats. Un, a la mateixa Caterina Albert. D'altra banda, ella en va escriure un de dedicat a «la mestressa de la bella casa» (la tia Orsina), del qual tenim el manuscrit.

La Fundació Folch i Torres fa una tasca immensa per preservar el llegat dels cinc germans. Cal visitar-la.

La Fundació Folch i Torres va néixer el 1992. El seu promotor, Ramon Folch i Camarasa, la va crear precisament amb l'objectiu que el llegat Folch i Torres no quedés monopolitzat per en Josep Maria, el seu pare, que va ser el més popular. Van ser cinc germans que van destacar en diferents camps. La Mercè es va morir jove, i va deixar dos fills. Tots van escriure novel·les i poesia i, a més, van ser articulistes en les diferents revistes de l'època, algunes de les quals van dirigir. Van ser unes persones molt autodidactes, apassionades per la cultura, per Catalunya i per tot el que feien. Van estar molt compromesos amb el temps que van viure. Val la pena destacar la tasca d'en Lluís com a professor i pedagog en l'orientació de menors delinqüents i deficients mentals, i de l'Ignasi en el món de la musicologia.

Et deixem aquest últim espai perquè acabis l'entrevista com tu vulguis.

Els records —i reviure la vida de persones com l'avi o l'oncle Quim i de tantes altres que potser tenim massa oblidades— sempre em porten a fer-me una pregunta: si ara fossin vius, com actuarien? Què dirien de la Catalunya actual? Quina seria la seva manera de pensar i de fer?... Recentment hem viscut alguns moments en què potser la resposta era fàcil... però d'altres, com el present, en què potser seria bo poder escoltar-los. El que sí que és cert és que ells, que van viure moments polítics de tota mena, van intentar sempre ser coherents. I aquest és, segurament, el millor exemple que en podem seguir.